

Pěstounství na hranici péče a práce¹

Foster Care on the Border between Care and Work

Adéla Studená,
Jaroslava Hasmanová Marhánková

ABSTRACT Foster care in many ways challenges the dichotomy between home and workplace, intimate care, and paid employment. Foster parents are supposed to provide love and safety to children who cannot be with their biological parents for various reasons while receiving financial rewards. Foster care in many ways challenges the idea of parental care as care embedded in a loving relationship that should by its very nature be free of financial rewards. Using semi-structured interviews with eight foster parents, the paper analyses how the foster parents (de)construct the boundaries between the private sphere of care and what meanings they attribute to the financial reward they receive. The paper points out that foster parenting reflects an established gender order, within which care appears as an activity intrinsically linked with the gender identity of women. However, the identity of foster parents has simultaneously been constructed also in terms of a professional identity that permeates the sphere of paid work. Foster parents construct their care both as a labour of love and full-time employment. They actively deconstruct the opposition between love/care and paid work and articulate care as a value that should be financially evaluated.

KEYWORDS gender, care, family, foster care, private and public sphere

Pěstounská péče je v České republice mírně na vzestupu. Od roku 2011 jsme svědky kontinuálního růstu počtu dětí svěřených do pěstounské péče. V daném roce bylo takto svěřených dětí 1 507, v roce 2019 už 11 931. Souběžně s tím roste také počet pěstounů. Od roku 2014 do roku 2019 se počet dlouhodobých pěstounů zvýšil z 10 244 na 11 618. Největší část dlouhodobých pěstounů však tvoří pěstouni příbuzní. Nicméně i počet dlouhodobých pěstounů bez příbuzenského vztahu ke svěřeným dětem roste, v roce 2014 jich bylo 2 755, v roce 2019 už 3 226. Pěstounů na přechodnou dobu bylo v roce 2019 celkem 825 (MPSV 2011–2019).

Pěstounská péče je forma náhradní rodinné péče, v České republice preferovaná před péčí ústavní. Do pěstounské péče jsou svěřené zpravidla děti, které nemohou žít se svými biologickými rodiči (v některých případech jen přechodně) ani být osvojené. O nabytí i zániku pěstounské péče rozhoduje soud, přičemž pěstounství zaniká také nabytím plné svéprávnosti dítěte. Na rozdíl od osvojení a poručenství v případech pěstounské péče nezanikají

rodičovská práva biologických rodičů a na pěstouny není delegována vyživovací povinnost. Pěstoun se tedy nestává zákonným zástupcem dítěte. Pěstounství má v České republice různé podoby, dělí se na pěstounskou péči dlouhodobou (zprostředkovanou a nezprostředkovanou, kdy o dítě pečují jeho příbuzní) a pěstounskou péči na přechodnou dobu. Zatímco dlouhodobé pěstounství může trvat až do nabytí plné svéprávnosti dítěte, pěstounství na přechodnou dobu trvá jen po dobu maximálně jednoho roku. V případě přechodné pěstounské péče se tak zpravidla jedná o dočasné řešení, které vyplňuje období, než se může dítě vrátit do své vlastní rodiny nebo než je osvojeno. V rámci dlouhodobé pěstounské péče zůstává dítě v náhradní rodině delší dobu, a často se do své biologické rodiny už ani nevrátí. Pěstoun by měl být zároveň určitým „mediátorem“ mezi svěřeným dítětem a jeho biologickou rodinou a je povinen jejich vztah udržovat a rozvíjet. Pěstouny se mohou stát jak jednotlivci, tak také manželské páry (společná pěstounská péče). Základním aspektem profesionalizace pěstounské péče je nárok pěstounů na finanční příspěvky od státu, především na odměny za vykonávání pěstounské péče.²

Když před několika lety sněmovní sociální výbor projednával otázku přechodného pěstounství, kritika, která vůči institutu placeného pěstounství směřovala, zdůrazňovala především význam finančního ohodnocení. Tento hlas pravděpodobně nejviditelněji zastupovala tehdejší poslankyně Jitka Chalánková, která na výboru varovala před tím, že se z (přechodného) pěstounství stane „byznys“, a poznamenala: „Pěstounství dětí se nesmí stát zaměstnáním samo o sobě. Pěstounem se nesmí stát nikdo, kdo by neměl normální vlastní zaměstnání.“³ Profesionální pěstounství jako forma placené aktivity se v tomto pojetí dostává do příkrého kontrastu s představou péče (zvláště té rodičovské či poskytované příbuznými) jako něčeho, co z logiky věci status zaměstnání mít nemůže. Pěstounství se v tomto ohledu pohybuje na hranici mezi soukromou a veřejnou sférou, placené aktivity i aktivity, jež je založena na vazbách a emocích, které se ze své podstaty ekonomickým vztahům vzpirají. Tento text se prostřednictvím analýzy hloubkových rozhovorů s páry pěstounů zaměřuje na způsoby, jakými sami pěstouni a pěstounky konstruují příběh své cesty k profesionálnímu pěstounství s ohledem na význam péče v jejich každodenním životě. Diskutuje přitom především dvě významné roviny profesionálního pěstounství – genderovou dimenzi péče, která vede k formulaci odlišných narativ na cestě k pěstounství a odlišným způsobům, jak se muži a ženy vztahují k rozhodnutí přijmout tuto roli. Druhou rovinu představuje význam finančního ohodnocení. Text si klade za cíl mapovat, jakým způsobem se dotazovaní/dotazované vztahují k hranici mezi péčí a prací, rodičovstvím a identitou profesionálního pěstouna / profesionální pěstounky.

² *Profesionální pěstounství* je v tomto textu chápáno v širším slova smyslu jako pečovatelská činnost, která vyžaduje určité dovednosti a je finančně honorována, nikoliv jako synonymum k přechodnému pěstounství.

³ Zdroj: STUHLÍKOVÁ, Lucie. 2015. „Hrozí nám Norsko, varuje poslankyně a chce zrušit pěstouny.“ *Aktuálně.cz*, 21. ledna. Cit. 8. července 2021 (<https://zpravy.aktualne.cz/domaci/hrozi-nam-norsko-varuje-poslankyne-a-chce-omezit-pestouny/r~5db86e909ff611e4bdad0025900fea04/>).

Pěstounství na hranici veřejné a soukromé sféry

Pěstounská péče stírá hranici mezi dvěma světy – veřejnou sférou života, tradičně asociovanou s placenou prací a mužstvím, a soukromou sférou života, spojenou s „neviditelnou“ a neplacenou pečovatelskou prací v domácnosti, skrze kterou je spoludefinováno naopak žensství. Na jedné straně je péče o dítě prací nekvalifikovanou, něčím, co je v zažitých představách, především pro ženy, přirozené, ale na straně druhé vyžaduje pěstounská péče specifický kvalifikovaný přístup, hlavně ke starším dětem, které ve svých rodinách zažívaly nelehké situace (De Wilde et al. 2019). Na tomto základě, ale také na základě poskytování péče za peníze, osciluje definice pěstounství na hranici péče a práce, mezi dobrovolnictvím a profesionalizací, službou a láskou.

Pěstounská péče se pohybuje na hranici práce a rodiny také v rovině práva, protože figuruje jak v právu soukromém (rodinné právo), tak v právu veřejném (daňové právo). Od roku 2013 je na odměnu pěstouna, pro účely daní, nahlíženo jako na příjem ze závislé činnosti, konkrétně „[...] pro účely zákonů upravující daně z příjmů, pojistné na sociální zabezpečení a pojistné na všeobecné zdravotní pojištění [...]“ (zákon č. 359/1999 Sb.). Pěstouni a pěstounky z této finanční odměny odvádí zdravotní i sociální pojištění, nicméně se nejedná o „plnohodnotný“ plat. Výkon pěstounské péče není deklarován pracovní smlouvou, nejedná se o „klasický“ pracovní poměr a nevztahuje se na něj zákoník práce (nemají standardní dovolenou, odstupné apod.). Pěstouni mají uzavřenou dohodu o výkonu pěstounské péče s obecním nebo krajským úřadem. Tato dohoda je zároveň spojuje s jejich doprovázejícími organizacemi, které jim poskytují odbornou pomoc, vzdělání, poradenství, odlehčovací služby, pomoc při kontaktu s biologickou rodinou dítěte apod. Za vyplácení odměny pěstounovi je odpovědný úřad práce. Odměny pěstounům se nicméně nedají interpretovat ani jako sociální dávka, jak tomu bylo do konce roku 2012. Od roku 2013 byly vyňaty ze systému státní sociální podpory, ze kterého byly do té doby hrazeny, a nově spadají do zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Podle Ministerstva práce a sociálních věcí je odměna pěstouna „[...] definována jako forma (finančního) společenského uznání osobě, která pečuje o dítě jiných rodičů formou pěstounské péče“ (MPSV [online]). Pěstouni si mohou také jakkoliv přivydělávat, aniž by to mělo na výši jejich odměny vliv. Zároveň je výkon pěstounské péče započítáván do důchodového pojištění.

V srpnu 2021 došlo ke schválení novely zákona, který od roku 2025 počítá se zrušením možnosti umístit dítě mladší tří let do kojeneckého ústavu. Součástí novely byla rovněž změna výpočtu a chápání odměny pěstouna s platností od ledna 2022. Výpočet rozlišuje mezi tzv. zprostředkovanou pěstounskou péčí a nezprostředkovanou péčí (kdy je dítě v osobní péči osoby příbuzné nebo blízké nebo pěstoun/ka sám/sama požádal/a o svěření daného dítěte do péče). Při zprostředkované péči vzniká nárok na odměnu pěstouna, která je nově navázána na koeficient minimální mzdy v závislosti na počtu svěřených dětí.⁴ V praxi tak došlo k navýšení odměny pěstouna, která je navíc mnohem jasněji ukotvena do představy mzdy.

⁴ Výpočet výše odměny pěstouna je navázán na koeficient minimální mzdy v závislosti na počtu svěřených dětí a jejich zdravotním stavu. Výpočet rovněž reflektuje typ pěstounské péče (zda se jedná o péči dlouhodobou či přechodnou). V případě dlouhodobých pěstounů, kteří mají v péči jedno dítě (bez zařazení do stupně závislosti), se odměna rovná výši minimální mzdy, u každého dalšího dítěte se odměna

U nezprostředkované pěstounské péče (kterou nejčastěji vykonávají příbuzní) dochází naopak ke snížení odměny. Tyto změny byly součástí přeměny pěstounské péče v České republice směřující k razantnější podpoře výchovy dětí v rámci profesionální pěstounské péče nahrazující péči v rámci institucí. Rozlišení mezi zprostředkovanou a nezprostředkovanou pěstounskou péčí navíc explicitně zviditelňuje rozdíl mezi péčí poskytovanou příbuznými či blízkými a pěstouny z evidence žadatelů o pěstounskou péči i prostřednictvím formy odměny (dávka vs. mzda), kterou za ni mají dostávat⁵ (zákon č. 363/2021 Sb.).

Placená pečovatelská práce se vymaňuje z tradičních ekonomických pohledů, které definují práci jako činnost vykonávanou jednoduše pouze za účelem vydělávání peněz (Leira 1994; Waerness 1987). Pěstouni by měli dítěti poskytnout rodinné zázemí, včetně lásky, která ale podle některých představ nemůže být směňována za peníze. Někteří lidé totiž věří, že komodifikace péče vede k odcizení pečovatele svým pocitům (England 2005). Tuto tezi nicméně několik současných výzkumů úspěšně vyvrací. Gillian Schofield et al. (2013) skrze hloubkové rozhovory s dlouhodobými pěstouny ukazují, že role rodiče a zároveň profesionálního pečovatele nemusí být nutně v konfliktu. Tyto dvě zdánlivě kontradiktorní pozice se mohou vzájemně podporovat, doplňovat a obohacovat. Ti pěstouni, kteří se nedokázali flexibilně přesouvat mezi rolemi, měli více problémů a byli se svým pěstounstvím méně spokojeni než ti, kteří dokázali přijmout jak roli rodiče, tak také roli profesionálního pečovatele (ibid).

Neslučitelnost těchto dvou světů – rodiny a práce – popírá také Radka Dudová, která se ve své komparativní studii (2018) zaměřuje na odlišné interpretace finančních odměn za vykonávání péče o stárnoucí rodiče a o děti s handicapem, o které pečují jejich matky. Poukazuje na to, že význam samotných peněz, poskytovaných za péči, může být, v závislosti na různých kulturně-normativních kontextech, fluidní. Zatímco lidé, kteří se starali o své rodiče, chápali získané finance jako peníze svých rodičů, ze kterých pro ně pořizovali jídlo, různé pomůcky a případně placené pečovatelské služby, matky pečující o své děti se zdravotním postižením přistupovaly k poskytovaným penězům jako k odměně za vykonávanou

zvyšuje o polovinu minimální mzdy. U pěstounů na přechodnou dobu se odměna vypočítává jako 1,8násobek minimální mzdy (zákon č. 363/2021 Sb.).

- ⁵ Změna ve výpočtu ohodnocení pro nezprostředkované pěstouny (tj. pro ty, kteří jsou příbuznými nebo blízkými dětmi) fakticky vedla ke snížení příjmů těchto typů pěstounů. V českém prostředí se mezi ně nejčastěji řadí prarodiče. Například v roce 2015 tvořili prarodiče 57,6 % všech pěstounů (Moštková a Sobotková 2016: 48). V případě prarodičů se zároveň může často jednat o osoby pobírající starobní důchod či nacházející se z důvodu svého věku v znevýhodněné pozici na trhu práce. Snížení odměny pěstouna tak může znamenat finanční propad příjmů již tak ekonomicky ohrožené rodiny. Rozlišení mezi zprostředkovanou a nezprostředkovanou pěstounskou péčí reflektuje snahu o vymezení pěstounství jako profesionálního zaměstnání a specifické formy péče poskytované s jinou motivací. Toto pojetí ilustruje i postoj spoluautora návrhu novely Aleše Juchelky, který na obavy spojené s ekonomickým ohrožením pěstounských rodin prarodičů reagoval odkazem na vyživovací povinnost rodiny danou občanským zákoníkem: „takže pokud dostanou babička a dědeček do domácnosti dítě svého dítěte, tak se o něj samozřejmě musí starat“ (zdroj: ČT 24: Prarodičům pečujícím o vnoučata stát sníží příspěvek. Musí se starat i tak argumentuje poslanec. 10. 1. 2022, cit. 1. 6. 2022, <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3426034-prarodicum-pecujici-cim-o-vnoucata-snizil-stat-pestounsky-prispevek-musi-se-starat-i-tak>).

péči a jako ke svému příjmu. Podle Dudové se tyto odlišnosti zakládají na rozdílných sociálních interpretacích těchto dvou vztahů. Péče o stárnoucí rodiče ze strany jejich dětí může být ve společenských představách spíše založena na ziskných úmyslech (vyděláni peněz) než péče rodiče o své dítě, která je automaticky interpretována jako „péče z lásky“, jež nepodléhá ziskuchtivosti. Z podstaty této interpretace je nutné, aby se potomci poskytující péči distancovali od vlastnictví finančních odměn za tuto péči a tím předešli narušení normy „péče z lásky“. Kolem neformální péče o seniory ve veřejném prostoru navíc neexistuje jasný výklad finančních odměn (jako peníze pro seniory nebo pro jejich pečující). Dudová ale věří, že jednoznačnou interpretací významu těchto peněz (jako odměna za péči o stárnoucí rodiče), spolu s jejich navýšením, může být dosaženo větší mezigenerační pomoci a solidarity, protože by k zapojení do této péče bylo motivováno více lidí, aniž by se cítili, že na svých rodičích vydělávají. Navíc by nebyla narušena normativní očekávání s touto péčí spojená, protože by finanční odměny za péči byly těmito sociálními politikami legitimizovány, jak je tomu například v případě odměn matkám na rodičovské dovolené, které normu mateřství nijak nepoškozují. Finanční příspěvky za péči, pakliže jsou vykládány určitým způsobem, mohou hrát pomyslnou roli mediátora pomoci a solidarity mezi příbuznými, nikoliv být překážkou v poskytování dobré péče.

K podstatně odlišnému závěru došel výzkumnický tým Ellen Grootegoed et al. (2010), který se tématem zabýval v kontextu nizozemské neformální péče. Přestože jsou v Nizozemí finanční příspěvky na péči přidělovány obdobným způsobem jako v České republice, tzn. závislé osobě, která z těchto peněz může hradit mimo jiné péči poskytovanou blízkými příbuznými, interpretovaly takto pečující ženy peníze vyhrazené na péči jako odměnu za svou práci. Samy sebe pak vnímaly jako profesionální pečovatelky, což jim umožňovalo definovat hranici mezi praktickými úkoly a emocemi. Ačkoliv ženy se svými blízkými trávily hodně času, mnohé z nich se od svých citů distancovaly a k péči přistupovaly pragmaticky, což mohlo mít negativní vliv na samotný vztah s příbuzným. Odlišné závěry z těchto dvou výzkumů mohou reflektovat odlišné kulturní kontexty, o kterých vypovídají. Vztah péče a práce je tedy podle nás do jisté míry kulturně partikulární, přičemž konkrétní percepce placené péče může být ovlivněna mezigeneračními normami a také rétorikou aktérů sociální politiky daného státu.

Soukromá sféra života (domov a rodina) a sféra veřejná (práce) každopádně nepředstavují světy, které by na sobě byly nezávislé a měly jasně vymezené hranice. Domov a práce se mezi sebou v současné společnosti různými směry proplétají a podle Zelizer (2005) jsou peněžní transakce běžnou součástí intimních sociálních vztahů. Nejen že se z „domova“ stává „práce“, jak to můžeme vnímat například v případě pěstounské péče, ale z práce se také stává „domov“ (Hochschild 1997). Navíc jsou některé aspekty, spojované se soukromou sférou, komodifikovány ve sféře veřejné (Hochschild 2012).

Propojení a podmínění soukromé a veřejné sféry bylo důkladně rozpracováno také v rámci feministické teorie do tzv. feministické etiky péče. Podle té je člověk definován především společenskými vztahy vzájemné závislosti, které determinují samotnou existenci atomizovaných jedinců, a jejich autonomie je tak vždy „autonomií vztahovou“ (Uhde 2012: 11). Vzájemná závislost, spojená s péčí, je tedy součástí nejen určité izolované soukromé sféry, ale je neoddělitelná od samotné ontologie člověka a prostupuje celou lidskou existencí. Bez

péče a reprodukce pracovní síly v soukromé sféře není možná ani samotná produkce ve sféře placené práce. Propojení péče a práce je tedy nepostradatelnou součástí udržování a fungování ekonomického systému jako takového (Fraser 2016: 102). Péči jsou „reprodukováni“ nejen lidé jako jednotlivci, ale na obecnější rovině také celá společnost. Podle Iris Marion Young (2007) není třeba podřizovat péči současné logice placené práce, jež je odměňována na základě výkonu, ale redefinovat a rozšířit koncept práce tak, aby nebyl oceňován pouze tento výkon.

Genderové aspekty péče a profesionálního pěstounství

Hodnotou péče je vztah, který nemůže být redukován na vztahy tržní, a péče je účelem samotným, nikoliv prostředkem k vydělávání peněz. Navíc je tento vztah nepřenositelný, a péči je tudíž vytvářeno něco, co nemá, oproti produktu práce, směnnou ani tržní hodnotu. Mimoto zahrnuje péče, kromě fyzické práce, takové aspekty, jako je „love labour“, které jsou nekomodifikovatelné, a péče tudíž nikdy nemůže být z tohoto pohledu zcela komodifikovaná (Lynch 2007). Genderové vztahy, které formují péči jako nekvalifikovanou přirozenou činnost žen, jejichž práce je z podstaty druhořadá, dělají z pečovatelských profesí určité hybridní zaměstnání, které spíše než materiální zabezpečení a instrumentální cíle naplňuje „ženské poslání“ a emocionalitu. I když tyto profese často vyžadují odborné vědomosti a schopnosti, patří stále mezi špatně placené práce. Péče zůstává z velké části v rukách žen, i když opouští hranice rodiny a domova a proniká do veřejné sféry v podobě placeného zaměstnání. Ženství není v kontextu péče spojováno pouze s mateřstvím, ale je asociováno s obecnou kategorií pečovatelsství jako takového, a jedná-li se například o péči o seniory nebo lidi s handicapem, jsou k tomu jako kompetentní opět vnímány více ženy.

Muži skrze praxi pěstounské péče na jedné straně genderové normy reprodukují, na straně druhé ale performují takové role, jež tyto tradiční normy podřývají (Riggs et al. 2010; Newstone 2000; Gilligan 2000; Heslop 2019). V rámci sociologického diskurzu ale nepanuje konsensus ohledně toho, které z těchto dvou rolí v identitách pěstounů převažují. Robbie Gilligan (2000) tvrdí, že vedle činností orientovaných na péči o děti se muži snaží pro děti fungovat jako pozitivní vzory nenásilných mužů, kteří v biologických rodinách těchto dětí často chybí. V důsledku toho konstruují velice tradiční podobu maskulinity. Naopak podle Simona Newstona (2000) mohou pěstouni vytvářet alternativní nehegemonní maskulinní identity. K podobnému závěru ve svém výzkumu dochází také Damien Riggs et al. (2010). Respondenti v rámci rozhovorů vymezovali svoji „otcovskou“ roli nejen v opozici k biologickým otcům, ale také ke „stereotypnímu otcovství“ jako takovému. Reflektovali, že se podílí nejen na volnočasových aktivitách dětí, ale zapojují se i do každodenní péče, která zakládá mezi rodičem a dítětem určité pouto (Riggs et al. 2010: 10). Také Philip Heslop (2019), v rámci rozhovorů s pěstouny, kteří se identifikovali jako hlavní pečovatelé a zůstali s dětmi doma, pozoroval netradiční pojetí otcovských rolí mužů pěstounů. Nicméně v momentě, kdy se jejich partnerky vrátily z práce domů, bylo tradiční rozdělení rolí v domácnosti obnoveno a hlavní úlohu v péči o domácnost přebírala opět žena. Muži pěstouni tak podle něj „[...] ustanovují otcovské role spíše než by transformovali tradiční rodičovství, protože mateřství zůstává mimo kompetence mužů“ (Heslop 2019: 12; překlad vlastní).

Ze své „přirozené“ a tradiční pozice jsou vytrženi jak muži pěstouni, tak také pěstounky ženy a všichni čelí nejen dilematu poskytování „lásky za peníze“. Potřeba kvalifikovaného přístupu k dětem, které za sebou mají různé traumatické zážitky, narušuje samozřejmost přirozené pečovatelské schopnosti žen. Zároveň muži pěstouni se jakožto profesionální pečovatelé vymykají rozšířenému pojetí mužství. Ve vztahu k genderu je ale v sociologických výzkumech pěstounství věnována poměrně malá pozornost. Ačkoliv se mnohé studie zaměřily na pěstounství žen (Smith a Smith 1990; Finn 1994; Swartz 2004; Blythe et al. 2013) nebo párů (Combs-Orme a Orme 2014; Vanderfaeillie et al. 2016), v explicitně genderovém kontextu bylo zkoumáno pouze pěstounství mužů.

Trajektorie výzkumu

Tato studie vychází z analýzy hloubkových rozhovorů uskutečněných se čtyřmi páry profesionálních pěstounů. Výzkum se zaměřoval na způsoby, jak pěstouni/pěstounky pracují s hranicí mezi péčí a prací a jakým způsobem je toto vyjednávání mezi pěstounstvím jako zaměstnáním i formou rodičovské praxe ovlivněno genderovými představami. Při svém výzkumu jsme si kladly otázky po tom: Jakým způsobem se promítá pěstounská péče a profesionalizace péče do biografických vyprávění mužů pěstounů a jakým způsobem do vyprávění žen pěstunek? Zároveň jsme se ptaly po tom: Jakými způsoby uvažují pěstouni a pěstounky o svém pěstounství v kontextu finančních odměn? Zapojují (příp. jakým způsobem) toto finanční ohodnocení do svých představ o péči a rodičovství?

Hlavní autorka této studie (Adéla Studená) provedla celkem 8 hloubkových rozhovorů, které zahrnovaly 4 manželské páry profesionálních pěstounů. V rámci každého z dotazovaných párů byla situace obdobná – žena zůstávala doma s dětmi a muž chodil pravidelně do zaměstnání. Rozhovory byly prováděny od prosince 2020 do února 2021. V jednom případě byl realizován skupinový rozhovor (s oběma partnery společně), ve zbylých případech se jednalo o individuální rozhovory.

Otázky do rozhovoru vycházely z předem připravené osnovy, která byla organizována do čtyř hlavních tematických okruhů – biografie, profesionalizace, rodičovství a osobní postoje. Participant/participantky byli/byly kontaktováni/kontaktovány prostřednictvím facebookové skupiny o pěstounské péči. Dalším kritériem výběru byl také nepřibuzenský vztah dlouhodobých pěstounů k dětem v pěstounské péči. Rozhovory byly se souhlasem dotazovaných nahrávány a přepisovány. Rozhovory byly anonymizovány a veškeré informace zmíněné v rozhovorech, které by potenciálně mohly vést k identifikaci participantů/participantek, byly odstraněny. V následujících medailoncích krátce představujeme konkrétní situaci dotazovaných pěstounských párů:

Eva a Petr – Pěstounskou péčí, ve které vychovávají dvě děti, provozují zhruba 8 let. Kromě toho mají jedno společné biologické dítě.

Pavla a Jiří – Pěstouny jsou zhruba 9 let. V pěstounské péči vychovávají tři děti. Pavla má už starší biologické děti a Jiří žádné biologické děti nemá.

Ema a Karel – V pěstounské péči, se kterou začali zhruba před 5 lety, vychovávají dvě děti. Vychovávají také jedno společné biologické dítě a jedno Emino biologické dítě.

Anna a Tomáš – Děti v pěstounské péči mají zhruba 4 roky. Oficiálním pěstounem je ale pouze Anna. Tomáše bych tedy klasifikovala jako „neformálního pěstouna“. Prošel stejnými vstupními školeními jako Anna a průběžně navštěvuje také další školení, ačkoliv je nemá povinná. Biologické děti nemají.

V rámci výzkumu jsme chtěly porozumět perspektivě pěstounů a pěstunek a tu následně interpretovat v sociálním kontextu. Vycházely jsme proto z interpretativního přístupu, který předpokládá, že „smysl lidského jednání je inherentní tomuto jednání“ (Schwandt 2001: 134; překlad vlastní). Ke každému přepisu rozhovoru byl vytvořen záznam s poznámkami ohledně dílčích témat a kostry vyprávění. Následně byly přepisy analyzovány kombinovaným deduktivně-induktivním kódováním. Na počátku jsme si deduktivně stanovily několik kódů, které kopírovaly klíčové výzkumné otázky. K tomu, abychom postihly nové roviny výzkumných otázek, jsme pak induktivně vytvářely další kódy s ohledem na témata, která se v datech objevovala. Data byla zpracována v programu ATLAS.ti.

Genderované biografie pěstounství

Navzdory tomu, že se pěstouni a pěstounky ocitají v různých situačních kontextech a k pěstounství je vedly různorodé cesty a motivace, jejich biografická vyprávění a narativy pěstounství byly překvapivě podobné. Tato vyprávění zahrnovala jak klíčové momenty stávání se pěstouny, tak také následné kontinuální a dlouhodobé praktikování pěstounství. Oba tyto aspekty jsou genderované a pěstouni a pěstounky si na základě nich vytváří genderovanou identitu pečovatele. Prvním klíčovým momentem pro pěstouny a pěstounky byl samotný nápad přijmout dítě do pěstounské péče. Hlavní iniciátorkou pěstounské péče byla v každém ze čtyř pěstounských párů žena, která s nápadem pěstounství přišla. Tento moment byl pěstouny i pěstunkami představován jako všeobecně předpokládaný scénář počátku pěstounské péče: „Myslím si, že většinou s tím nápadem přijdou ženy.“ (Eva) Pěstoun Karel tuto tendenci vysvětloval skrze odlišné motivace mužů a jejich žen, které mají, na rozdíl od mužů, potřebu pečovat o děti vepsanou ve své přirozenosti:

Já si myslím, že tam to spíš bude z větší části vždycky impulz od těch žen, ať už od samotných anebo od manželských párů. Myslím si, že ty ženy, že tam prostě je biologicky zakotvené to mateřství, ta chuť po dítěti.

Představa pěstouna Karla tak korespondovala s genderovaným obrazem rodičovství, ve kterém je touha ženy po mateřství přisuzována vrozené potřebě, na rozdíl od otcovství, které má procesuální charakter a touha po dítěti je interpretována jako získaná (Slepičková 2007: 69).

V protikladu k ženám byli muži chápáni jako ti, kteří by bez iniciativy ženy o pěstounství sami vůbec neuvažovali, což reflektovali muži i ženy v rovině obecných představ a muži sami také z vlastní zkušenosti, jako například pěstoun Jiří: „Sám bych, jako řeknu upřímně, že by mě to samotného nenapadlo.“ Role partnerek jako iniciátorek pěstounské péče

byla v rozhovorech vztahována k představě mužů jako těch, kdo mají (přirozeně) větší problém přijmout nebiologické dítě za vlastní.

Myslím si, že asi, nevím, neznám takhle nikoho nebo nevím, jestli je nějaký případ, že když se budou dva bavit o tom, že by chtěli dítě a nejde to, tak že by ten chlap řekl, tak si nějaký vezme-me. Víím o spoustě lidí, kteří to řešili, že by si třeba jako další dítě vzali do té pěstounské péče, ale víím, že je tam pak většinou problém právě v tom chlapovi, že řekne, že nezvládne mít doma cizí dítě. (Karel)

A že spousta mužů by nepřijala cizí dítě... mívají to i adoptivní tatínci, že vlastně si úplně, ačkoliv třeba nemůžou, nebo zažila jsem i případy, kdy byl pár, nemohl mít děti, chyba byla na jeho straně, žena přišla s adopcí a muž řekl, že prostě se o cizí dítě starat nebude. (Eva)

Jak ilustruje i výpověď pana Karla, pěstouni/pěstounky ve svých narativech zpřítomňovali/zpřítomňovaly představu inherence péče – především péče o děti – a ženské identity, která zastihuje problém s přijetím nebiologického dítěte do rodiny ze strany žen. Protože představa pečovatelských mužů není takto samozřejmá a jejich identita není ve společnosti asociována s péčí o děti, fakt samotného přijetí dítěte se dostává do popředí jako nesamozřejmý a v porovnání se ženami rovněž problematičtější. Zatímco mateřství je ve společnosti asociované především s naplněním potřeby pečovat, otcovství je akcentované hlavně v souvislosti s předáním genetické informace a vychováním biologických potomků ve snaze zachovat svůj rod (Ragoné a Willis 2000). V důsledku těchto představ je realizace nebiologického rodičovství problematičtější u mužů než u žen.

Schopnost muže cizí dítě přijmout nebyla představována jako samozřejmá a na rozdíl od žen byla popisována jako něco, co vyžaduje ze strany mužů aktivní úsilí. Zatímco ženy se o samotném procesu přijímání cizího dítěte za vlastní samy od sebe nijak nezmiňovaly, někteří muži pěstouni v rozhovoru tento problém spontánně reflektovali. Pěstoun Petr se zmínil o tom, že „[...] přece jenom je to i trochu jako taková etická stránka věci, vzít si cizí dítě do rodiny, že o tom musí člověk chvíli přemýšlet“.

Tato zdánlivá „váhavost“ mužů byla v rámci rozhovorů odrážena nejen percepcí samotných pěstounů a pěstunek, ale také jejich okolím. Zatímco ženy pěstounky rámovaly tlak okolí pouze v kontextu finančních odměn, které za péči dostávají, někteří muži pěstouni reflektovali určitý tlak ze strany svého okolí, co se týče právě negativních reakcí na rozhodnutí stát se pěstounem, a „osvojit“ si tak cizí dítě. Takto popisoval svoje zkušenosti pěstoun Tomáš:

Jo, protože přece jenom i ta společnost se na pěstouny muže dívá furt ještě trochu jako skrz prsty. Minimálně buď z titulu toho, že jim buď nedůvěřují, to už jsem tady taky zažil, že prostě, to seš pěstoun, nejseš nějaký divnej. Jestli náhodou není pedofil nebo něco takového, jo, typově. Anebo z titulu toho, ty se staráš o cizí děcka? Seš blbej, jo, prostě takovýhle [...]

Obecný zájem žen o péči jako takovou hrál výraznou roli v biografických narativech žen-pěstunek. Ačkoliv se jednotlivé životní dráhy pěstunek od sebe lišily, jeden aspekt byl pro všechny společný – svoji identitu nějakým způsobem rámovaly skrze péči, a to přímou i nepřímou (práce v organizaci pro pěstouny). Ženy se prezentovaly jako lidé, se kterými je péče a práce s dětmi bytostně spjata: „Mě to naplňuje, já jsem vždycky už jako holka říkala,

že bych chtěla dělat někde v dětském domově, nebo že chci mít hodně dětí.“ (Pavla); „[...] já s nima [s dětmi] opravdu spojená pořád jsem.“ (Anna)

V kontextu péče byla situována nejen jejich životní, ale také profesní identita. Explicitně se o tomto vyjádřila pěstounka Eva, která skrze pěstounskou péči uskutečnila svůj plán realizovat se v sociální práci:

Já jsem obecně chtěla studovat sociální práci, chtěla jsem jít na střední sociální, na tu jsem nešla, chtěla jsem potom jít na vysokou sociální, na tu jsem se z ekonomky nedostala, takže jeden asi z důvodů byl ten v podstatě jít nějakou tou sociální cestou, a třeba taková jedna z možností, jak to udělat bez nějakého vysokoškolského titulu.

Profesní identita žen pěstunek však nebyla konstruována pouze jejich vlastním pěstounstvím, ale také péčí mimo rodinu. Některé pěstounky se profesně realizovaly skrze péči mimo rodinu přímou cestou práce s dětmi nebo dospělými lidmi (Pavla, Anna), jiné (Eva, Ema v budoucnu) cestou nepřímou, konkrétně pomocí dalším pěstounům. Pěstounka Eva působila v organizaci, která pomáhá pěstounům a prosazuje změny v legislativě, a pěstounka Ema říkala, že by v takové organizaci v budoucnu chtěla pracovat a „lobbovat za lepší podmínky“ nebo se věnovat doprovázení pěstounů. V kontrastu k ženám pěstovatelkami muži pěstouni nekonstruovali v souvislosti s péčí svou profesní identitu a jejich identita pečovatele zůstávala pouze v rovině vlastního pěstounství, které pro ně bylo, stejně tak jako pro ženy, formou rodičovství.

Finanční aspekt pěstounství

Veřejné debaty o pěstounské péči se často stáčí k tématu odměn pěstounům. V těchto debatách je akcentována problematičnost finančních odměn s ohledem na možnou rekrutaci takových pěstounů, kteří jsou místo altruismu motivováni peněžním výdělkem, a dětem tudíž neposkytují lásku, kterou potřebují. Platba za péči v rodině je navíc ze své podstaty chápána jako neetická, protože rodičovská péče nemá být podmíněna penězi. Kromě toho není intimita mezi pěstounem a jeho svěřeným nebiologickým dítětem, na rozdíl od intimity mezi rodičem a jeho biologickým dítětem, vnímána jako samozřejmá. Přítomnost negativních představ kolem finanční odměny pěstounů ve veřejném diskurzu je patrná mimo jiné z výsledků průzkumu Nadačního fondu J&T (2015). Podle nich si 16 % respondentů myslí, že se lidé stávají pěstouny *pro* peníze/příspěvek od státu, což je očima veřejnosti třetí nejčastější motivace k výkonu pěstounské péče. Placená péče je často prezentována v opozici k „péči z lásky“ a existence finančních odměn implikuje péči bez lásky, tedy špatnou péči, ke které by v rodině nemělo docházet. Tyto debaty přitom pracují s jasně vymezenými kategoriemi – péče, která je poskytována z lásky a je bezplatná, a práce, která je vykonávána jen pro peníze a láska k dětem v ní nehraje žádnou roli. V rámci toho dochází k určitému paradoxu: péče je hodnotná, jen když není dostatečně finančně ohodnocena, čímž ale zároveň ztrácí svoji hodnotu ve společnosti. Lidé, kteří dostávají za výkon pěstounské péče finanční odměny, jsou z pohledu společenských norem situováni mezi dvěma navzájem neslučitelnými sférami.

Zatímco v rámci veřejných debat o pěstounství, které odráží společenské normativní představy o pěstounství, je praxe pěstounství kategorizována do dvou jasných polarizovaných

pozic, v rámci legislativní interpretace finančních odměn se pěstounství pohybuje spíše na hranici těchto pozic. Ačkoliv se odměna pěstouna z pohledu daňového zákona interpretuje jako *příjem* ze závislé činnosti a podléhá proto zdanění, nevztahuje se na ni zákoník práce, a pěstounství nemůže být tedy z této perspektivy interpretováno jako „klasické“ zaměstnání. Legislativně se tedy odměna pěstouna pohybuje na hranici plnohodnotného a neplnohodnotného „zaměstnání“, a její význam je tudíž předmětem určitého vyjednávání. Absence jednoznačné legislativní interpretace pomáhá otevírat prostor pro různé významy, které pěstouni a pěstounky této finanční odměně přisuzují, přičemž tyto významy závisí na konkrétních kontextech.

„Je to ta mzda, která mně uniká“ – finanční odměna a balancování mezi pěstounstvím jako péčí z lásky a formou zaměstnání

V případě všech čtyřech pěstounských párů byla finanční odměna pěstouna oficiálně přiznaná ženě, která kvůli pěstounské péči opustila svoje dosavadní zaměstnání. Zároveň tato odměna vstupovala, stejně jako plat manžela, do rodinného rozpočtu celé domácnosti, jejíž součástí byly i děti v pěstounské péči. „Jde to do rodinného rozpočtu a především se za to hradějí stejně věci pro děti jako v domácnosti.“ (Petr); „V mém případě je mi to asi jedno, kdyby to chodilo jemu, protože stejně vím, že ty peníze skončí v tom rodinném rozpočtu.“ (Ema); „Je to rodinný rozpočet. Takhle si myslím, že to je spíš vnímaný.“ (Tomáš) Tato odměna však nebyla v kontextu rodinného rozpočtu tematizována jako plnohodnotný plat, ale pouze jako určitý *substituent* platu, jako *náhrada* za příjem plnohodnotný, který je získáván „normálním“ zaměstnáním, do kterého však ženy, vzhledem ke stavu dětí, jenž vyžadoval jejich každodenní intenzivní péči, nastoupit nemohly. Například pěstounka Eva popisovala, že odměna pěstouna by měla v páru náležet spíše ženě, v případě že zůstává s dětmi doma, a kompenzovat tak pozastavení její ekonomické aktivity:

[...] takže potom ta žena je třeba o ten rok dva déle, než to dítě vůbec do té školky může nastoupit, takže samozřejmě je indisponovaná v tom, že vlastně musela zůstat doma, takže pak by se mohlo říct, a už nepobírá třeba rodičovský příspěvek, má ho vyčerpaný, takže tam potom vlastně nemá tu kompenzaci, nemá rodičák, ale nemůže do práce, takže tam by se dalo říct, že vlastně jí potom to náleží víc, protože do té práce nemůže.

Podobně o tomto finančním příspěvku hovořila také pěstounka Ema:

[...] ale neberu to tak, že je to odměna toho pěstouna, ale brala bych to spíš právě, že je to jako ten plat, který chybí doma, když já jsem doma. Když nechodím do práce. Je to ta mzda, co mně uniká, když jsem doma vlastně s tím dítětem.

V tomto smyslu tedy vystupovala odměna pěstouna analogicky jako například rodičovský příspěvek, který je vyplácen jako kompenzace ušlého příjmu za období, kdy rodič zpravidla zůstává s dítětem doma. Pěstounský pár Karel a Ema se k odměně pěstouna jako období rodičovského nebo mateřského příspěvku přímo explicitně vyjádřil:

Já to asi ani tak neberu, beru to prostě tak, že určitě s tím dítětem někdo musí být doma nebo jako musí se jim věnovat, akorát nad tím tak nějak nepřemýšlíme, že to nerozlišujeme, jestli je na mateřský, na rodičovský, nebo jak je jako pěstounka třeba žena doma. (Karel)

Ale spíš asi to beru tak, že pracuju... vlastně no, i když, i když spíš vychovávám děti. Je to spíš takový, jakože jsem zamrzla na mateřský. (Ema)

Přestože pěstounka Ema nakonec reflektovala povahu odměny pěstouna jako rodičovský příspěvek, je z její citace znatelná nejasnost významu těchto peněz a vlastní pozice z toho plynoucí, která neustále osciluje mezi prací a péčí jako jejím opakem. V kontextu rodinného rozpočtu tedy pěstouni a pěstounky uvažují o pěstounské péči spíše jako o aktivitě, která určitým způsobem znesnadňuje pozici na trhu práce, a tudíž není vnímána jako plnohodnotná práce sama o sobě. V této logice je odměna pěstouna v kontrastu k příjmu z běžného zaměstnání interpretována jako náhradní neplnohodnotný příjem. Tato perspektiva koresponduje se společenským nastavením, které přisuzuje mnohem vyšší hodnotu placené produktivní práci, a současně snižuje, ne-li přímo opomíná, hodnotu péče, především té rodinné (Křížková et al. 2008: 8).

Vztahovat se k pěstounství explicitně jako k „zaměstnání“ (v rozhovorech jako k „práci“) bylo pro pěstouny a pěstounky problematické a negativně konotované. Stejně jako je tomu ve veřejných debatách o pěstounské péči, i oni si byli vědomi „hrozby“, kterou s sebou finanční příspěvky od státu nesou. Implicitně totiž předpokládali, že pakliže je péče formou zaměstnání motivovaná primárně vyděláváním peněz, postrádá citové pouto a projevení upřímné lásky – důležité aspekty, bez kterých se dobrá péče neobejde. Taková plně komodifikovaná péče jde proti logice poskytování „péče z lásky“ (Lynch 2007). Pěstounka Pavla takto popisovala svoji zkušenost s jinou pěstounkou, jejíž postoj k pěstounství jako k práci se odrazil na jejím špatném přístupu ke svěřeným dětem:

[...] tak ta prostě fakt vyložene to bere takhle, že to je práce, a už se těší na to, až prostě, tomu nejstaršímu bráchovi je 17, až za rok půjde pryč. Nemají u nich ani trvalé bydliště, a bere to, že to měla jenom jako práci do osmnácti let věku [...] Je to strašný, no, my jsme s nimi jednou byli na dovolené, a když jsem viděla její přístup k dětem, tak... sice se s nimi vídáme, protože zase chceme, aby kluci byli v kontaktu se sourozenci, ale když to zažijete, tak je to něco hrozného,... nemám pocit, že by je měli rádi jako máma a táta.

Navíc rodičovská péče a chápání této péče jako práce se v představě pěstounky Pavly navzájem vylučovaly:

Já vím, ale já to právě opravdu beru... já to neberu jako práci, já to opravdu beru, že to jsou naši kluci.

To, že je péče vykonávaná pouze pro peníze automaticky péčí degradovanou a chladnou, popsala také například pěstounka Ema, když hovořila o přechodných pěstounkách:

[...] tak on si musí zvyknout na tu novou mámu vlastně, a pak se loučí ještě, a to všechno je tak citově strašně náročný pro tu pěstounku, že si myslím, že ani ta to nemůže dělat jakoby jenom pro peníze, to nejde... to jako, že by nechala to dítě ležet, brečet.

Ema a Anna si představovaly pěstounskou péči vykonávanou primárně za účelem zisku finančních odměn jako nemyslitelnou a pro ně osobně nemožnou.

Kdybych na to neměla nervy a nechtěla to dělat a neviděla prostě ty pokroky těch dětí, to vždycky úplně zahřeje, že fakt jako se něco nového naučí a to, tak odevzdám ty peníze a jdu si po svém. Odevzdám ty děti a nedělám to, protože za ty peníze to fakt ne, jako. To pěstounství asi nepůjde dělat nikdy pro peníze, to se nedá. (Ema)

To je smysl pěstounství, vědět, že to děláte pro někoho, nic víc v tom není. Ani prachy, ani nic jiného. Kdyby šlo o prachy, tak jdu zpátky tady, kde jsem dělala, mám čtyřia dvacet a jsem... můžu každý rok jet zase na dovolenou. (Anna)

Ne vždy ale pěstouni a pěstounky vnímali své pěstounství nutně v přímé opozici k práci, ale spíše se vyjadřovali, že pěstounská péče se nedá chápat *pouze* jako práce a vykonávat čistě pro peníze, čímž připouštěli, že to určitá forma práce je. Jak uvedla pěstounka Ema v souvislosti s přechodnými pěstounkami: „[...] ani ta [přechodná pěstounka] to nemůže dělat jakoby jenom pro peníze [...]“ V tomto ohledu se spíše než v jednoznačné kategorii mimo práci pohybovali na hranici práce a péče. Pěstounská péče se v rozhvorech s pěstouny a pěstounkami totiž vymykala především zavedenému pojetí plně komodifikované práce, jež staví do popředí jako svůj hlavní účel vydělávání peněz, který jakoby „kolonizoval“ i emocionální aspekty péče. Překročení jasné dichotomie práce (pečovatelská práce, která je však poskytována bez lásky) a „péče z lásky“ (láskyplná péče, která se ale nedá brát jako zaměstnání) „metaforicky“ vyjádřila v rozhovoru pěstounka Eva, když se vymezila vůči péči *pro* peníze jakožto špatné péči, ale zároveň definovala pěstounství jako péči *za* peníze:

Samozřejmě, ono jakoby my pořád říkáme, ta pěstounská péče by se neměla dělat pro peníze, čistě pro peníze. Protože pokud to někdo jde dělat jenom proto, že nesehnal jinou práci anebo že zrovna to vypadá, že to bude docela dobře placený a vlastně se tam moc nenadře, tak to jako není dobře, ale je to potřeba dělat za peníze, že jo, tak zase pěstoun nemůže být charita [...]

Péče za peníze symbolicky představuje setření hranice zdánlivě neslučitelných domén – „péče z lásky“ a „zaměstnání“. Je to péče, která je vykonávána s láskou a která je zároveň finančně ohodnocena, aniž by tím její kvalita degradovala a redukovala se na odosobněnou povahu tržních vztahů. Je to péče finančně ohodnocená při zachování její emocionality a vztahovosti.

Ačkoliv byla finanční odměna pěstouna v kontextu rodinného rozpočtu vnímána pouze jako náhrada za plnohodnotný plat, protože situace dětí v rodině znemožňovala ženám nastoupit do „plnohodnotného“ zaměstnání, v jiných kontextech naopak vystupovala pěstounská péče jako aktivita s „klasickými“ zaměstnáními srovnatelná. Pěstouni a pěstounky napříč rozhovory sdíleli názor, že odměna pěstouna nedosahuje adekvátní výše. Často tuto nedostatečnou výši srovnávali s minimální *mzdou*, na jejíž hranici se odměna pěstounů se dvěma dětmi pohybuje (případ většiny respondentů), přičemž pěstouni s jedním dítětem v péči na ni vůbec nedosáhnou. V kontextu minimální mzdy byl pěstoun vnímán jako někdo, kdo *pracuje*, a jeho odměna by tudíž měla být srovnatelná s finančním ohodnocením jiných prací:

Takže za mě kdyby to bylo nějakým způsobem odstupňované a určitě líp ohodnocené, protože pořád říkáme, tak teďka Maláčová, podařilo se zvednout, minimální mzda 15 200 tuším bude od ledna a pěstoun, který má jedno dítě, má 12 hrubého a dvě děti 18. Takže v podstatě když řekneme, pracuje pod hranicí, těžce pod hranicí minimální mzdy a ten, který má dvě děti, tak pracuje, když to tak řeknu víceméně na té hranici té minimální mzdy. [...] Já si myslím, že ta odměna by měla být vyšší z toho důvodu, že se zvedá jakoby... mělo by to být vyrovnaný prostě aspoň té minimální mzdě. (Ema)

Samotným srovnáváním odměny pěstouna s minimální mzdou dávali pěstouni a pěstounky najevo, že pěstounství je pro ně plnohodnotná aktivita, která by měla být adekvátně ohodnocena a sama o sobě stačit člověku na přežití, stejně tak jako běžné zaměstnání, ve kterém je minimální mzda garantována. V těchto momentech byla tedy pěstounská péče dávána na roveň s placeným zaměstnáním a ve vyprávěních pěstounů vystupovala jako forma plnohodnotného zaměstnání. Pěstoun Tomáš vysvětloval stávající výši odměny jako nedostatečnou právě z toho důvodu, že nemůže pokrýt životní náklady člověka:

[...] ne, není to dostatečné, protože na vyžití to není. Kdybych tady doma nebyl já, tak co. I s těma příspěvkama má dvacet hrubého. Uživít byt, všechno, no nevím... Takže rozhodně mi nepříjde jako 12 tisíc čistého jako dostatečná odměna. Minimálně minimální mzda by byla snad nutnost.

Pěstounská péče byla pěstounkou Annou připodobňována k běžnému zaměstnání také z pohledu finančního zajištění v důchodu. Vymezením se vůči nízké odměně pěstouna, která vede k nízkému důchodu, dávala pěstounka Anna najevo, že pěstounská péče je plnohodnotná činnost, jejíž náležité ocenění by mělo konstituovat výši jejího důchodu, která by měla sama o sobě vystačit na živobytí.

[...] a to ještě abych si to napsala do důchodového, musím pěstouna dělat 5 let, což mi připadá taky jako mazec. A co budu mít v důchodě, když mám teď 12 tisíc, jo? (Anna)

Navzdory tomu, že explicitně chápat svoje pěstounství jako práci bylo pro některé pěstouny a pěstounky problematické, způsoby, jakými o svém pěstounství, především ženy, v souvislosti s finančními odměnami hovořily, odrážely percepci pěstounství jako práce. Pěstounka Eva se vůči odměňování pěstounství pod hranicí minimální mzdy vyjadřovala negativně nejen z důvodu na přežití nedostatečného příspěvku, ale také kvůli tomu, že toto nízké ohodnocení podle ní vede ke špatnému statusu pěstounů, které však podle ní není odpovídající:

[...] ale jako když to opravdu porovná s tím systémem u nás, kdo dneska pracuje za minimální mzdou, a kam se vlastně tím statusem ti pěstouni dostávají. Tady se pořád mluví o nějakém špatném statusu zdravotních sester a špatných platech zdravotnických? Jako jsou blbí a zaslouží si víc, ano, o špatném postavení a statusu učitelů a špatném ohodnocení, ale jako to není nic jiného, to v podstatě je srovnatelný se zdravotní sestrou anebo s učitelem, kolikrát ty ženské mají vysokou školu nebo minimálně střední školu s maturitou, často to jsou ženské, který jsou bývalý zdravotní sestry. Spousta pěstounů jsou i učitelé nebo jsou i lékaři, že jo, pěstouni. Nejsou to jenom prostě lidi jako prodavačky a uklízečky.

Pěstounka Eva porovnávala praxi pěstounské péče s jinými odbornými a kvalifikovanými zaměstnáními, čímž poukázala na to, že pěstounství chápe jako srovnatelné s ostatními pracemi, a tudíž jako formu plnohodnotného zaměstnání. Zároveň zde akcentovala profesionalitu, která je v pěstounské péči potřebná. Také z výpovědi pěstounky Emy, ve které se vymezovala vůči negativním reakcím veřejnosti na platbu za péči v rodině, byla znatelná percepce vlastní pozice jako pracujícího člověka, zaměstnance:

Protože kdyby se nedávalo, že pěstoun pečuje o to dítě jakoby, ale dávalo se, že je to náhradní forma ústavu, že on je náhradní, že kdyby se tohle zavedlo, tohle by se tam úplně vypíchlo, že ten pěstoun je vlastně pracovník úřadu práce, což neví jako nikdo. My jsme pracovníci vlastně... a počítat se mi to vlastně... je to sice odměna, není to plat, není to mzda za odvedenou práci, je to odměna pěstounovi, ale chová se to stejně jako plat.

Závěr

Pěstounství se do životů mužů a žen wpisuje velice odlišně a jejich biografická vyprávění odráží genderové předpoklady spojené s péčí. Zatímco ženám je v nich implicitně přisuzována inherentní role pečovatelky, jež vede k tomu, že přijetí cizího dítěte do rodiny z jejich strany není vnímáno jako problém, v případě mužů je naopak tento krok tematizován jako obecně nesamozřejmý, přičemž někteří pěstouni tento proces postupného vyrovnávání se s touto skutečností v rozhovorech sami reflektovali. Zavedený genderový řád se v biografických vyprávěních pěstounů a pěstunek promítá nejen na úrovni narativu o vlastním pěstounství, ale také v rovině životních drah žen, které jsou situovány v kontextu péče za hranicemi tohoto pěstounství a zrcadlí spojení ženské identity s péčí. Tato péče je však pozvednuta na profesionální a kvalifikovanou úroveň a je součástí profesní identity, kterou si v tomto kontextu, na rozdíl od mužů pěstounů, pěstounky konstruují. Profesionalizace péče se tedy promítá především do biografických vyprávění žen, přičemž předmětem profesionalizované péče je kromě pěstounství také péče mimo vlastní rodinu.

Přítomnost finančního ohodnocení profesionálního pěstounství je v rámci veřejných debat často mobilizována v rámci reprezentací pěstounů/pěstunek jako někoho, kdo potenciálně může zneužívat systém náhradní péče k uspokojení vlastní ziskuchtivosti na úkor poskytování „péče z lásky“. Na základě těchto představ se zdá, že člověk může buď s láskou pečovat (bez nároku na finanční odměnu), nebo za peníze pracovat (bez lásky). Rozhovory s pěstouny a pěstunkami však dokazují, že sféra péče a práce nemusí být nutně v opozici a že společenské představy s tímto spojené jsou mylné. Pěstouni a pěstounky totiž dokážou tuto dichotomii překračovat a spíše než v jasných dimenzích péče nebo práce se pohybují na jejich hranici. Přestože pěstouni a pěstounky tuto opozici v rozhovorech sami reflektovali a v kontextu rodinného rozpočtu vnímali odměnu pěstouna spíše jako náhradu za plat z běžného zaměstnání a připodobňovali ji k rodičovskému příspěvku, byli schopni se k pěstounství ve vztahu k této odměně vztahovat také jako k plnohodnotnému zaměstnání. Rodičovský příspěvek je sice ve společnosti legitimizován a nenarušuje normu „péče z lásky“ (Dudová 2018: 78), ale je interpretován spíše jako kompenzace péčí znevýhodněné pozice na trhu práce než jako odměna za samotnou péči. Ve srovnání s ním jde odměna pěstouna v představách pěstounů a pěstunek dál a přiřazuje hodnotu péči samotné. V jejich perspektivě je pěstounská

péče, i když ne nutně explicitně, formou zaměstnání, které si zaslouží, stejně tak jako jiná zaměstnání, adekvátní finanční ohodnocení, přičemž toto ohodnocení není v rozporu s kvalitou jejího provádění. Jejich pěstounství by se tedy dalo vyjádřit jako „práce z lásky“.

Péče má pro společnost klíčový význam. Je nepostradatelná pro udržování a reprodukci kapitalistické ekonomiky (Fraser 2016: 102) a vzájemná závislost z ní plynoucí je jádrem každého jedince, a tudíž i celé společnosti (Uhde 2012). Je to však činnost, která není v rodinném prostředí běžně finančně ohodnocena, což vede k tomu, že je ve společnosti, kde je hodnota věcí vymezena jejich finančním ohodnocením, činností bezcennou (Benston 1969: 4). Bezecnost péče společně s představou inherence péče s ženskou identitou, která deleguje většinu pečovatelských činností na ženy, vede navíc k genderovým nerovnostem. Finanční neohodnotitelnost rodinné péče přitom spočívá v logice tržních mechanismů, které přiřazují hodnotu pouze na principu produkce, výkonu a zisku. Jestliže je péče finančně ohodnocena, jako v případě pěstounství, je na ni zpětně tato logika uplatňována, a pěstouni jsou v důsledku toho vnímáni jako špatní pečovatelé pečující jenom kvůli finančnímu zisku, a tudíž neposkytující pravou „péči z lásky“. Výsledky tohoto výzkumu však odhalují, že hodnota péče může být vyjádřena penězi a nepodléhat přitom logice tržních mechanismů. Pěstounství je pečovatelská praxe, která rozšiřuje definici zaměstnání na „péči z lásky“, aniž by byla řízena principem výkonu a zisku. Perspektiva pěstounů otevírá možnosti pro redefinici práce, již navrhovala Iris Marion Young (2007), která by rozšiřovala koncept práce tak, že by nebyl odměňován pouze výkon a produkce. Jejich perspektiva totiž ukazuje, že taková redefinice je možná. Vzhledem k tomu, že poskytování „péče z lásky“ není pro pěstouny a pěstounky v rozporu s finančními odměnami, by v případě zvýšení těchto odměn pravděpodobně nedošlo k narušení „péče z lásky“. V jejich perspektivě by naopak došlo k symbolickému uznání pro společnost nepostradatelné hodnoty péče.

Literatura

- BENSTON, Margaret. 1969. „The Political Economy of Women's Liberation.“ *Monthly Review* 21(4): 13–27.
- BLYTHE, Stacy L., Elizabeth J. HALCOMB, Debra JACKSON a Lesley WILKEZ. 2013. „Perceptions of Long-Term Female Foster-Carers: I'm Not a Carer, I'm a Mother.“ *British Journal of Social Work* 43(6): 1056–1072.
- COMBS-ORME, Terri a John G. ORME. 2014. „Foster Parenting Together: Assessing Foster Parent Applicant Couples.“ *Children and Youth Services Review* 36: 70–80.
- DE WILDE, Lieselot, Jochen DEVLIEGHERE, Michel VANDENBROECK a Bruno VANOBBERGEN. 2019. „Foster Parents between Voluntarism and Professionalisation: Unpacking the Backpack.“ *Children and Youth Services Review* 98: 290–296.
- DUDOVÁ, Radka. 2018. „Care Allowance as ‚Special Money‘: The Meanings and Uses of the Care Allowance in Close Relationships.“ *Gender a výzkum/ Gender and Research* 19(1): 58–81.
- ENGLAND, Paula. 2005. „Emerging Theories of Care Work.“ *Annual Review of Sociology* 31: 381–399.
- FINN, Janet L. 1994. „Contested Caring: Women's Roles in Foster Family Care.“ *Affilia* 9(4): 382–400.
- FRASER, Nancy. 2016. „Contradictions of Capital and Care.“ *New Left Review* 100: 99–117.

- GILLIGAN, Robbie. 2000. „Men as Foster Carers: A Neglected Resource?“ *Adoption & Fostering* 24(2): 63–69.
- GROOTEGOED, Ellen, Trudie KNIJN a Barbara DA ROIT. 2010. „Relatives as Paid Care-Givers: How Family Carers Experience Payments for Care.“ *Ageing and Society* 30(3): 467–489.
- HESLOP, Philip. 2019. „Foster Fathers Performing Gender: The Negotiation and Reproduction of Parenting Roles in Families Who Foster.“ *Journal of Family Social Work* 22(4-5): 352–368.
- HOCHSCHILD, Arlie Russell. 1997. *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York: Metropolitan Books.
- HOCHSCHILD, Arlie Russell. 2012. *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley, Oakland: University of California Press.
- KŘÍŽKOVÁ, Alena, Radka DUDOVÁ, Hana HAŠKOVÁ, Hana MAŘÍKOVÁ a Zuzana UHDE (eds.). 2008. *Práce a péče: Proměny „rodičovské“ v České republice a kontext rodinné politiky Evropské unie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- LEIRA, Arnlaug. 1994. „Concepts of Caring: Loving, Thinking, and Doing.“ *Social Service Review* 68(2): 185–201.
- LYNCH, Kathleen. 2007. „Love Labour as a Distinct and Non-Commodifiable form of Care Labour.“ *The Sociological Review* 55(3): 550–570.
- MOŠTKOVÁ, Šárka a Irena SOBOTKOVÁ. 2016. „Příbuzenská pěstounská péče: když dítě vychovávají prarodiče.“ *E-psychologie* 10(4): 47–65.
- NEWSTONE, Simon. 2000. „Male Foster Carers: What Do We Mean by ‚Role Models‘?“ *Adoption & Fostering* 24(3): 36–47.
- RAGONÉ, Helena S. a Sharla K. WILLIS. 2000. „Reproduction and Assisted Reproductive Technologies.“ Pp. 308–322 in Gary L. ALBRECHT, Ray FITZPATRIK a Susam C. SCRIMSHAW (eds.). *The Handbook of Social Studies in Health and Medicine*. London: Sage Publications.
- RIGGS, Damien W., Paul H. DELFABBRO a Martha AUGOUSTINOS. 2010. „Foster Fathers and Carework: Engaging Alternate Models of Parenting.“ *Fathering* 8(1): 24–36.
- SCHOFIELD, Gillian, Mary BEEK, Laura BIGGART a Emma WARD. 2013. „Professional Foster Carer and Committed Parent: Role Conflict and Role Enrichment at the Interface Between Work and Family in Long-Term Foster Care.“ *Child & Family Social Work* 18(1): 46–56.
- SCHWANDT, Thomas. A. 2001. *Dictionary of Qualitative Inquiry (2 ed.)*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- SLEPIČKOVÁ, Lenka. 2007. „Vajíčko, spermie, zkumavka... a gender. Postoje českých žen a mužů k asistované reprodukci a adoptivnímu rodičovství.“ *Gender rovné příležitosti výzkum* 8(2): 68–75.
- SMITH, Brenda a Tina SMITH. 1990. „For Love and Money: Women as Foster Mothers.“ *Affilia* 5(1): 66–80.
- SWARTZ, Teresa Toguchi. 2004. „Mothering for the State: Foster Parenting and the Challenges of Government-Contracted Carework.“ *Gender & Society* 18(5): 567–587.
- UHDE, Zuzana. 2012. „Od sociálních konfliktů ke společnosti péče.“ Pp. 10–22 in Magdalena HORNOVÁ (ed.), Petra EZZEDINE, Miluš KOTIŠOVÁ, Radka DUDOVÁ, Pevla REDLOVÁ, Zuzana UHDE, Marta VOHLÍDALOVÁ, Alena WAGNEROVÁ, Lada WICHTERLOVÁ. *Pečuj a vypečeme tě: zpráva o neplacené práci v ČR*. Praha: Gender Studies, o.p.s..
- VANDERFAEILLIE, Johan, Frank VAN HOLEN, Skrallan DE MAEYER, Laura GYPEN a Laurence BELENGER. 2016. „Support Needs and Satisfaction in Foster Care: Differences Between Foster Mothers and Foster Fathers.“ *Journal of Child and Family Studies* 25(5): 1515–1524.
- WAERNES, Kari. 1987. „On the Rationality of Caring.“ Pp. 207–234 in Anne S. SASSOON (ed.). *Women and the State*. London: Routledge.

- YOUNG, Iris Marion. 2007. „Recognition of Love's Labor. Considering Axel Honneth's Feminism.“ Pp. 189–212 in Bert VAN DEN BRINK a David OWEN (eds.). *Recognition and Power: Axel Honneth and the Tradition of Critical Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ZELIZER, Viviana. A. 2005. *The Purchase of Intimacy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Elektronické zdroje

- ČT 24: Prarodičům pečujícím o vnoučata stát snížil příspěvek. Musí se starat i tak argumentuje poslanec. 10.1.2022, cit. 1. června 2022 (<https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3426034-prarodicum-pe-cujicim-o-vnoucata-snizil-stat-pestounsky-prispevek-musi-se-starat-i-tak>)
- Ministerstvo práce a sociálních věcí, n.d. „Odměna pěstouna.“ *Mpsv.cz*, Cit. 16. února 2021 (<https://www.mpsv.cz/-/odmena-pestouna>).
- Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2011–2019. „Roční výkazy o výkonu sociálně-právní ochrany (V-20).“ *Mpsv.cz*, Cit. 1. června 2020 (<https://www.mpsv.cz/statistiky-1>).
- Nadační fond J&T, 2015. „Pěstounská péče očima veřejnosti.“ *Socialniprocnici.cz*, 15. října. Cit. 2. Dubna 2021 (http://socialniprocnici.cz/public/upload/image/nada%C4%8Dn%C3%AD_fond_j&t.pdf)
- STUHLÍKOVÁ, Lucie. 2015. „Hrozí nám Norsko, varuje poslankyně a chce zrušit pěstouny.“ *Aktuálně.cz*, 21. ledna. Cit. 8. července 2021 (<https://zpravy.aktualne.cz/domaci/hrozi-nam-norsko-varuje-poslankyne-a-chce-omezit-pestouny/r~5db86e909ff611e4bdad0025900fea04/>).
- Zákon č. 363/2021 Sb., Zákon, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Autorky

Adéla Studená absolvovala bakalářské studium v oboru sociologie a sociální antropologie na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy, kde ji oslovil především kvalitativní výzkum a témata péče, genderu a přístupy postmoderní antropologie.

Kontakt: ad.studena@seznam.cz

Jaroslava Hasmanová Marhánková působí jako odborná asistentka na Katedře sociologie Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Ve své práci se prostřednictvím kvalitativních metod věnuje především otázkám stárnutí, genderu a tělesnosti. Její aktuální vědecké projekty se zaměřují na společenské reprezentace demence a na studium debat týkajících se praxe povinného očkování dětí v ČR.

Kontakt: jaroslava.marhankova@fsv.cuni.cz